

РЕЗЮМЕ

ВЕРХНЕЕ ПОТИСЬЕ КАК РЕГИОН КОНТАКТОВ ДРЕВНИХ ЕВРОПЕЙСКИХ КУЛЬТУР И ЦИВИЛИЗАЦИЙ

Пеняк П. С. (Ужгород)

Статья посвящена древней истории Верхнего Потисья как контактной зоны культурного обмена между Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европой. Как свидетельствуют археологические источники, для отдельных периодов истории региона характерными были памятники с элементами южного, западного и восточного влияния. Богатство этой территории артефактами древних племён и этносов даёт возможность воссоздания процессов исторического развития человеческого общества.

Ключевые слова: Верхнее Потисье, этнос, поселение, курган, контакты.

SUMMARY

UPPER TISA AREA AS THE REGION OF THE ANCIENT EUROPEAN CULTURES AND CIVILIZATIONS CONTACTS

P. Penyak (Uzhhorod)

The article is devoted to the ancient history of Upper Tisa Area from Stone Age till second half of the I millenium A.D. It was a pin zone of cultural exchange between Central, East and South-East Europe. As archaeological sources shows, for the separate periods of region history the monuments with elements of south, western and east influence were characterized. The saturation of this territory with the ancient tribes and ethnic groups artefacts gives an opportunity for the recreation of processes of historical development of human society.

Keywords: Upper Tisa Area, ethnosc, settlement, burial mound, contacts.

УДК 929.731(430)"13"

«PRIVILEGIUM MAIUS» РУДОЛЬФА IV ГАБСБУРГА

Товтин Я. І. (Ужгород)

У даній статті зроблено аналіз основних положень, висвітлених у документі, відомому як «Privilegium maius», або ж «Особливі розширені права», якого було видано за правління Рудольфа IV Габсбурга. Текст документу, хоч і був підробкою, проте надавав Австрії певні привілеї та був свідченням того, що Габсбурги не полишали надій на тривалий час дістати корону Священної Римської імперії.

Ключові слова: Privilegium maius, Privilegium minus, Австрія, Габсбурги, ерцгерцог, імперське право.

Спадкова монархія у середньовічній Німеччині так і не склалася, адже німецька знать закріпила за собою право обирати короля. Хоча «сильний імператор» міг змусити князів ще за життя обрати королем свого сина і спадкоємця, але замінити принцип виборності правом успадкування нікому не вдалося. За таких умов доля династії та королівства залежала від монарха і тривалості його правління. Штауфени, які в своїй політиці опиралися на імперських міністеріалів та систему ленних відносин, були доволі сильною династією, а наявність коштів уперше дозволила їм набрати наймане військо. В подальшому наслідком великодержавної політики німецьких імператорів стало послаблення централізованої влади та зростання самостійності територіальних володінь. На початок XIV ст. справа дійшла навіть до тривалих протистоянь між династіями, які

намагалися посісти трон Священної Римської імперії. В першу чергу мова йде про династії Габсбургів та Люксембургів [1, с. 286].

Власне, спадкове володіння Габсбургів, яке тривало близько ста років і яке за Альбрехта I ледве трималося, було все ж таки перерване. Причому, після смерті Людовіка Баварського в 1347 р. Люксембурги змусили рахуватися із собою як з реальною політичною силою, і, поряд із Габсбургами та Вітельсбахами, стали третьою династією, що вступила в боротьбу за німецьку корону.

Відтак протистояння з Люксембургами мало в цьому плані доволі важливе значення, адже саме у «століття Люксембургів» Габсбурги були змушені сконцентруватися на «внутрішніх справах», при цьому їм довелося перенести центр свого впливу у Східні Альпи, Відень, Грац і Лінц.

У 1335 р. вони приєднали до своїх володінь Каринтію та Крайну (сучасна Словенія). У 1363 р., не беручи до уваги опір Вітельсбахів, приєднали Тіроль, а в 1368 р. – Фрайбург у Брейгау. В 1376 р. Габсбургам вдалося купити значні території Форальберга, а в 1382 р. під захистом Габсбургів опинився й Трієст. Разом зі спадковими землями – Австрією та Штирією, ці землі почали називатися «Австрійські країни» [2, с. 126].

Безперечно, Фрідріха Красивого (1314-1330 рр.) можна було вважати першим Габсбургом, для якого Австрія, де йому на початку правління довелося побороти значний опір, справді стала батьківщиною. За його правління з'явилося прикметне позначення, яке виразно засвідчує, що Австрія розглядалася як основне володіння Габсбургів. Мова йде про поняття *dominum Austriae* (володіння Австрією), яке дуже часто використовувалося в більшості тогочасних документів [5, с. 161].

Після смерті Фрідріха спільно правили його молодші брати Альбрехт II (1330-1358 рр.) та Отто (помер у 1338 р.). Альбрехт II відзначився як розсудливий та виважений правитель, незважаючи на те що мав тілесну ваду (герцог був паралізованим, імовірно після спроби отруїти його) й за своє тривале правління був втягнутий лише в конфлікт із швейцарськими конфедератами, які намагалися поширити свою владу на Люцерн і Цюріх. Військо Альбрехта II двічі доходило до Цюріха, і хоча здобути місто так і не вдалося, він принаймні добився того, що провінція Глярус і місто Цуг, які раніше, скориставшись нагодою, вийшли з-під юрисдикції влади династії, тепер її знову визнали. Саме після походів на Цюріх Альбрехт II видав династичне розпорядження (1355 р.), в якому наказував своїм синам неподільно і спільно правити землями [11, с. 64].

Власне, після смерті Альбрехта II в 1358 р. залишилося четверо його синів, з яких перейняти владу міг лише найстарший Рудольф. Правління Рудольфа IV Габсбурга (1358-1365 рр.) припадає на доволі складний і водночас важливий період у житті династії Габсбургів та Центральної Європи. XIV ст. було тим періодом, коли і зростає, і зменшується вплив династії у Священній Римській імперії, але саме це спонукало представників династії звернути особливу увагу на справи, що стосувалися в першу чергу спадкових володінь.

Юний герцог Рудольф IV був налаштований примножувати землі і зміцнювати владу Габсбургів. За два роки до початку правління Рудольфа IV імператор Карл IV (1356 р.) усунув неточності щодо обрання короля, видавши відому «Золоту буллу». Але цей документ не лише регулював процедуру виборів, а й посилював позиції курфюрстів, надаючи їм

привілеї [2, с. 128; 3, с. 112].

Власне, Булла обмежувала право обрання імператора колегією із семи курфюрств, перетворюючи Німеччину в олігархічну союзню державу. Австрія та Баварія не були включені до числа курфюрств. Таким чином, завдяки своїм стосункам із курфюрстами Карл IV зміцнив власні позиції щодо австрійських та баварських династій, тобто у випадку Вітельсбахів – порушувалася попередня традиційна політика, а у випадку Габсбургів – це суперечило співвідношенню сил, і це щонайменше.

Реагуючи на такі дії Карла IV, Рудольф IV взявся за справу, яка нерідко використовувалася в його часи: він наказав виготовити у своїй канцелярії фальшиві грамоти – «*Privilegium maius*» («Особливі розширені права», 1358-1359 рр.). Мова йде про п'ять екземплярів, які презентувалися як оригінали Генріха IV, Фрідріха I, Фрідріха II та його сина Гайнріха VII, а також Рудольфа I Габсбурга [10, с. 144].

З-поміж цих підробок грамоту Генріха IV було додатково підкріплено дослівними вставками з текстів нібито існуючих привілеїв, які надав Австрії Юлій Цезар та Нерон. Зміст цих вставок практично одразу викликав опір – власне, один із найвідоміших гуманістів свого часу Франческо Петрарка викрив та розкритикував псевдоантичні джерела.

Серед інших документів доволі цікавим є так званий привілей Фрідріха I Барбаросси, який разом із ще кількома документами тривалий час витримував критику, навіть після того як в їхній оригінальності засумнівалися Йоган Фрідріх Бьомер та Вільгельм Ваттенбах, що сталося в 1852 р. [2, с. 129].

Отож, для сфабрикованого привілею було використано текст 1156 р. – «*Privilegium minus*» («Малі привілеї»). Але це був значно змістовніший відпускний лист, власне *Privilegium maius*, на відміну від справжнього та значно коротшого «*Privilegium minus*».

«*Privilegium minus*» 1156 р. описує події, які так і не відбулися – перетворення імперського лену у спадкове князівство ерцгерцогів Австрії. Документ було видано Фрідріхом I для врегулювання конфлікту між Вельфами та Бабенбергами за владу над Баварією. У 1156 р. Баварію імператор передав Генріху Леву, а в якості компенсації Генріху II Язомирготту затвердив права для австрійських володінь останнього. Згідно з «*Privilegium minus*», Австрія, що раніше була маркграфством, підвищувалася до статусу герцогства і ставала спадковим володінням Бабенбергів, причому у випадку відсутності спадкоємців-чоловіків австрійські землі передавалися й за жіночою лінією. Більше того, «*Privilegium minus*» надавав герцогам Австрії право призначати свого спадкоємця [4, с. 206; 8, с. 39].

Саме за ці тези й зачепився Рудольф IV. Зміст Рудольфового фальсифікату надавав Австрії надзвичайні прерогативи стосовно розміру ленів, символів влади, юрисдикції з вилучення всіх апеляцій до імператора тощо.

Власне, ця фабрикація про особливі привілеї Австрії стала спробою, з одного боку, підвищити статус свого князівства в середині імперії, а з іншого – зробити його фактично незалежним від імператора. Аналізуючи зміст документа, варто зазначити, що чи не єдиним обов'язком австрійських правителів перед імператором було постачання солдат у випадку війни з Угорщиною, та й то суто символічне – 12 осіб терміном на 1 місяць. Будь-яка інша служба залежала від волі герцога [9].

Окрім того, згідно з «Privilegium maius», австрійський правитель не міг бути викликаний на суд імператора. У випадку передачі ленів на території Австрії, для інвеститури імператор мав прибути до Австрії сам. У рейхстазі імперії австрійський герцог мав певні права й шанувався як ерцгерцог Пфальцький та займав місце праворуч від імператора, одразу ж після курфюрстів. Імператор не міг мати ленів на території Австрії, а право верховного суду над усіма, хто мав землі, надавалося австрійському герцогу. Піддані та васали герцога не могли звертатися напряму до імператора, оминувши австрійського герцога. Втручання імператора Священної Римської імперії в політику Австрії було незаконним.

Відтак, австрійські землі Габсбургів були визнані неподільними й могли передаватися у спадок як за чоловічою, так і за жіночою лініями, причому герцог дїставав право вільно визначати свого спадкоємця. Фактично, «Privilegium maius» надавав безпрецедентні в Німеччині права австрійським герцогам, при цьому перетворюючи їх у незалежних від імператорів правителів. Саме це стало правовою основою подальшого становлення Австрійської монархії, відокремленої від Священної Римської імперії [9].

До речі, титул ерцгерцога згаданий тут радше принагідно, хоча Рудольф IV і використовував його на своїй печатці; цей титул було відновлено лише в XV ст. Власне, тоді його часто пов'язували з герцогством Каринтійським, князь якого виконував обов'язки імперського ерцгермейстера, а вже починаючи з XVI ст. цей титул можна вважати прикметною особливістю Габсбургів.

Черговий раз повертаючись до змісту підробки, варто зауважити, що в її тональності основною була нота звуження імператорських обов'язків; нехай Рудольф і називав Австрію

«щитом і серцем імперії», однак у першу чергу він дбав про збільшення влади й авторитету у володінні Австрією. Власне, текст і зміст документу відбивали характер поглядів Рудольфа IV та його намагання закріпити самостійність Австрії [9; 10, с. 150].

Імператор Карл IV, якому герцог Рудольф надіслав завірені копії грамот, сприйняв їх зі спокоєм та розсудливістю: він був навіть налаштований затвердити деякі положення фальсифікату, про що свідчать його нотатки. Окрім того, Карл IV домігся від Рудольфа IV відмови у використанні титулу ерцгерцога [5, с. 162].

До речі, крім того що Карл IV не визнав підробку Рудольфа IV, він позбавив останнього прав імперського вікарія в Ельзасі й титулу герцога Швабії, а також постійно підтримував виступи швейцарців проти Габсбургів. Хоча, поряд із цим, імператор погодився й на відмову втручатися у внутрішні справи Австрії. Взаємини імператора Карла IV та правителів Австрії нормалізувалися лише наприкінці правління Рудольфа IV, що дозволило в 1364 р. підписати договір про взаємне спадкування між Габсбургами та Люксембургами [7, с. 88].

Наступні імператори з династії Люксембургів також відмовилися від утвердження «Privilegium maius», і лише імператор Фрідріх III Габсбург підтвердив привілеї у 1442 р. й 1453 р., вдруде заручившись підтримкою та згодою курфюрстів. Власне, саме так з'явилося імперське право.

В подальшому наступні Габсбурги лише зрідка користувалися «Privilegium maius», але вже брат Фрідріха III Альбрехт VI почав користуватися титулом ерцгерцога, який за короткий час став родинним серед представників династії Габсбургів.

Фактично, правління Рудольфа IV Габсбурга яскраво підтвердило: Габсбурги постійно були переконані в тому, що їм за правом належить німецька корона. В цьому цілком був переконаний і Рудольф IV [6, с. 87].

Таким чином, «Privilegium maius» – хоч і підробка, проте водночас свідчення того, що Габсбурги не сумнівалися у володінні імперською короною. Адже на протязі століття, після того як закінчувалося правління Штауфенів, Габсбурги висували своїх королів, хоча в колегію курфюрстів їм ніколи не вдавалося вступити. Тому, коли Рудольф IV побачив, що в «Золотій буллі» Карла IV його родину виключено з кола привілейованих правителів, він у 1358 р. сфальсифікував відомі нам документи.

1. Рапп Ф. Священная Римская империя германской нации: от Оттона Великого до Карла V / Франсис Рапп. – Пер. с фр. М. В. Ковальковой. – СПб.: Евразия, 2009. – 427 с.
2. Цьолнер Е. Історія Австрії / Еріх Цьолнер / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. – Львів: Літопис, 2001. – 712 с.
3. Bogdan H. Historie Habsburků – Sedm století rodu / Henry Bogdan. – Praha: Brana, 2003. – 272 s.
4. Bruner K. Das Privilegium minus und das werdende Land / Karl Bruner // Die Geburd Österreichs. 850 Jahre Privilegium minus / Hrsg. Schmidt P., Wanderwitz H. – Regensburg, 2007. – S. 201-210.
5. Hamman B. Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon / Brigitte Hamman. – Wien: Ueberreuter, 1988. – 447 s.
6. Dějiny Států. Rakousko / M. Wihoda, Z. Meřinsky, V. Veвер, M. Hlavačka, P. Vorel, M. Polívka. – Praha, 2002. – 728 s.
7. Lhotsky A. Geschichte Österreichs / Alphons Lhotsky. – Wien, 1967. – 496 s.
8. Opll F. «Die Regelung der bayerischen Frage 1156» Friedrich Barbarossa, Heinrich der Löwe und Heinrich Jasomirgott – Gestalter und Mitgestalter / Ferdinand Opll // Die Geburd Österreichs. 850 Jahre Privilegium minus / Hrsg. Schmidt P., Wanderwitz H. – Regensburg, 2007. – S. 37-76.
9. «Privilegium maius», 1358-1359. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.koeblergerhard.de/.../Privilegiummaius13...>
10. Schlotheuber E. Das Privilegium maius – eine habsburgische Fälschung im Ringen um Rang und Einfluss / Eva Schlotheuber // Die Geburd Österreichs. 850 Jahre Privilegium minus / Hrsg. Schmidt P., Wanderwitz H. – Regensburg, 2007. – S. 143-166.
11. Vocelka K. Geschichte Österreichs. Kultur-Gesellschaft-Politik / Karl Vocelka. – München, 2004. – 243 s.

РЕЗЮМЕ

«PRIVILEGIUM MAIUS» РУДОЛЬФА IV ГАБСБУРГА

Товтин Я. И. (Ужгород)

В данной статье сделан анализ основных положений, изложенных в документе, известном как «Privilegium maius», или «Особые расширенные права», изданном в период правления Рудольфа IV Габсбурга. Текст документа, хотя и был подделкой, тем не менее давал Австрии определенные привилегии и был свидетельством того, что Габсбурги не оставляли надежд на длительное время получить корону Священной Римской империи.

Ключевые слова: Privilegium maius, Privilegium minus, Австрия, Габсбурги, эрцгерцог, имперское право.

SUMMARY

RUDOLF IV OF HABSURG «PRIVILEGIUM MAIUS»

Ya. Towntyn (Uzhhorod)

The article analyzes the main principles covered in the document known as «Privilegium maius» or «Special extended rights» that was issued during the reign of Rudolf IV of Habsburg. The text of the document was a fake but it gave certain privileges to Austria and it was the evidence that the Habsburgs wanted to retain the crown of the Holy Roman Empire for a long time.

Keywords: Privilegium maius, Privilegium minus, Austria, Habsburgs, archduke, imperial law.

УДК 94(100)"1914/1919":355.257.7

ТЕРЕЗИН І ТАЛЕРГОФ – ТАБОРИ СМЕРТІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Сурнін В. Б. (Ужгород)

Стаття розкриває деякі маловідомі сторони російського руху в Галичині на рубежі XIX-XX століть, а також причини його розгрому австро-угорською владою в роки Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, Галичина, русини, геноцид, концтабори, Талергоф, Терезин.

Перша світова війна по праву увійшла в історію як одна з її ключових подій. Вона грубо, по-варварськи переформатувала світ, дала старт таким процесам громадського життя, які й

сьогодні визначають світову еволюцію. Мається на увазі, передусім, рух до глобального ринку, де переміщенню товарів і прибутків ніщо не заважає. На початку XX ст. цьому принципу